

ЕМБАРГО ЄС НА ПОСТАВКИ ЗБРОЇ КИТАЮ: ДЕМОКРАТИЧНІ ПРИНЦИПИ VERSUS ПРАГМАТИЗМ?

У статті висвітлюються засади політики санкцій ЄС щодо Китаю. Автор визначає політичні фактори, що обумовлюють застосування санкцій проти КНР та оцінює перспективи їх скасування. У результаті дослідження проведено оцінку досягнення політичних цілей за допомогою санкцій та у цілому констатовано їх незначний потенціал у розв'язанні ключових питань у системі відносин ЄС – Китай.

Ключові слова: ЄС, Китай, ембарго на поставки озброєнь, демократія, національний інтерес, регіональна система безпеки.

В статье проанализированы основы формирования политики санкций ЕС по отношению к Китаю. Автор определяет политические факторы, которые обуславливают применение санкций против КНР и оценивает перспективы их отмены. В результате исследования проведена оценка степени достижения поставленных внешнеполитических целей ЕС политикой эмбарго на китайском направлении. Констатируется их сравнительно небольшой потенциал в решении ключевых вопросов в системе отношений ЕС – Китай.

Ключевые слова: ЕС, Китай, эмбарго на поставки вооружений, демократия, национальный интерес, региональная система безопасности.

The article deals with the approach of the EU in conducting sanctions policy against China. Author defines key political factors which impact on sanctions regime against China and evaluates perspectives of its withdrawal. At the end of the research it's analyzed their ability to bring the desired political outcome and to resolve main issues in the EU-China relations.

Key words: EU, China, arms embargo, democracy, national interest, regional security system.

Надання підтримки демократичним перетворенням, захисникам прав людини вже давно є усталеним елементом та стратегічним імперативом зовнішньої політики ЄС. Починаючи з 90-х років ХХ ст., ЄС систематично включає так звані «положення щодо прав людини» (human rights clause) у свої двосторонні угоди із політичного співробітництва з третіми країнами, а також у договори про асоціацію, зокрема Європейські угоди, Середземноморські угоди і Ломеську конвенцію. Так, у Четверту Ломеську конвенцію, що регулює взаємини із 69 країнами Азії, Африки і Тихоокеанського регіону, статті щодо прав людини було включено також. Отже, у пост-біполярний період підтримка прав людини стала головним елементом у веденні двосторонньої та багатосторонньої дипломатії ЄС, ставши фундаментом європейської концепції «м'якої сили». На противагу, порушення прав і свобод людини, згортання демократичних процесів у країнах «третього світу» розцінюється державами-членами

ЄС як одна із ключових загроз міжнародній безпеці, що може нівелюватися у тому числі й шляхом примусових рестриктивних заходів (санкцій). Так, відповідно до «Рекомендацій із впровадження санкцій», ухвалених у грудні 2003 р., і «Головних принципів застосування рестриктивних інструментів (санкцій)» від 17 червня 2004 р. санкції визначаються Євросоюзом як альтернативний до воєнної інтервенції зовнішньополітичний інструмент у протидії загрозам та викликам сучасності, до яких дані документи відносять міжнародний тероризм, ядерне розповсюдження та порушення прав і свобод людини [1]. У зв'язку із цим доцільним стає аналіз санкційної політики ЄС щодо Китаю. Перед тим, як з'ясувати сутнісні риси проблеми, підкреслимо, що вони стали предметом дослідження Т. Вея, М. Заборовського, Н. Мазаріні, О. Микал, Дж. Хольслага.

Накладання санкцій ЄС проти Китаю було вмотивоване придушенням демократичних демонстрацій, що мали місце на площі Тяньаньмень навесні

1989 р. Рестриктивні заходи, прийняті Радою Європейського Співтовариства 27 червня 1989 р., включали: ембарго на поставки зброї та переривання військової співпраці; призупинення двосторонніх політичних контактів на найвищому та міністерському рівнях; відстрочення нових проектів у системі співробітництва ЄЕС та КНР; скорочення культурних, науково-технічних програм; продовження візового режиму для китайських студентів у Європі; відстрочення кредитного страхування та отримання нових кредитів від Світового банку. Ряд держав-членів, як наприклад, Бельгія, Німеччина та Італія – додали їх на національному рівні призупиненням грантів, кредитів та фінансової допомоги [2]. Водночас у жовтні 1990 р. всі санкційні заходи, окрім ембарго на поставки зброї, було скасовано.

Ембарго на поставки зброї до Китаю, порівняно до інших санкційних режимів ЄС, може визначитися як «аномалія» з ряду причин. По-перше, ембарго на постачання зброї до КНР ніколи не було формалізоване в інструмент Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. Отже, це є єдиним режимом санкцій ЄС, який триває більше двох десятиліть і з приводу якого не було сформульовано єдиної спільної політичної позиції; по-друге, даний режим є єдиним, що було запроваджено на невизначений термін, адже всі інші, які діють в даний час, містять дату закінчення терміну дії, або «вихідний пункт» перегляду дії; по-третє, спільний список товарів, що покриває ембарго так і не було узгоджено, як це зазвичай прийнято в межах реалізації Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. Таким чином, окремі держави-члени ЄС залишають за собою право індивідуального тлумачення політики ембарго. Враховуючи, що ембарго інтерпретується поза укладених двосторонніх угод, європейську зброю продовжують продавати Китаю у відповідності із діючими договорами. У зв'язку із цим американські фахівці у 1998 р. оприлюднили результати дослідження військово-технічної кооперації між ЄС та КНР. У ньому констатувався факт передачі Китаю європейськими країнами інноваційних воєнних технологій, у тому числі таких, що були розроблені у межах спільних проектів ЄС та США. А у 2003 р. країни-члени Європейського Союзу відхилили заявки на 44 ліцензії на експорт військової техніки до Китаю, але водночас надали 159 [3]; по-четверте, у той час як ембарго на постачання зброї ЄС третім країнам зазвичай супроводжується перериванням військових зв'язків, військова співробітництво між країнами-членами Європейського Союзу та Китаєм співіснує з ембарго [4].

Однак, незважаючи на лімітований характер санкцій, вони містять у собі значний політичний капітал. Адже, застосування санкцій закріплює за КНР по суті статус недемократичної країни і відтак знижує роль Пекіну в посередництві щодо розв'язання головних міжнародних проблем. До того ж, саме існування санкцій ставить Пекін у

підпорядкований ранг міжнародних акторів відносно політики США та ЄС. Розуміючи вищезазначене, китайська сторона із середини 1990-х років ініціює політичні консультації з країнами ЄС з питання скасування санкцій.

Так, у 1997 р. Китай зробив перший серйозний крок на шляху до зняття ембарго. Найважливішим аргументом китайської сторони на користь скасування ембарго стало те, що Китай посів місце ключового економічного та політичного партнера ЄС, і його вага у двосторонньому обміні мала тенденцію до збільшення, поступово вирівнюючи його асиметричний характер. Уже, наприклад, на 2002 р. Китай став третім за величиною торговельним партнером ЄС, натомість експорт ЄС до Китаю зріс на 40 % у 2003 р. [5]. До того ж, як підкреслює китайське керівництво, Пекін наполягає на скасуванні або хоча б пом'якшеному режимі не для того, аби форсувати процес нарощування воєнного потенціалу, а задля того, «щоб поставити крапку на принизливому становищі, в якому він опинився поряд із Бірмою та Суданом» [6]. У жовтні 2003 р. Китай звернувся до Євросоюзу із документом «Політична доповідь для ЄС», в якому йшлося про невідкладне скасування ембарго на поставки озброєнь заради «усування бар'єрів на шляху поглиблення двосторонньої співпраці в оборонній галузі та у сфері високих технологій» [7]. І нарешті, Китай наголосив, що не планує збільшити в широкому масштабі свій імпорт зброї з Європи і готовий у подальшому поважати європейські норми експорту зброї, які встановлені у прийнятому 1998 р. «Кодексу поведінки ЄС щодо експорту зброї», переглянутому і доповненому Європейською Радою у грудні 2004 р. Документ, зокрема, встановлює вісім критеріїв, відповідно до яких держави-члени Європейського Союзу ухвалюють рішення про експорт зброї [8]. Серед них найважливіших два – ситуація з правами людини в потенційній країні-реципієнті; параметри регіональної стабільності в геополітичній зоні розташування даної країни. До того ж, документом передбачається утворення механізму попередження та консультацій із зацікавленими сторонами. Цікаво, але по суті після провалу китайсько-європейських перемовин із питання скасування ембарго, 14 жовтня 2005 р. країни Євросоюзу прийняли зміни до «Довідника користувача щодо застосування Кодексу поведінки ЄС з експорту зброї», розроблений задля допомоги застосовувати Кодекс поведінки [9].

Отже, на фоні посилення політичної ваги КНР на міжнародній арені та інтенсифікації економічних відносин між сторонами у грудні 2003 р. Європейською Радою було підготовлено проект документу, що передбачав перегляд ембарго на поставки зброї. Ініціаторами скасування санкцій щодо Китаю виступили Німеччина та Франція. Фахівці відзначають, що тодішні керівники країн Г. Шрьодер і Ж. Ширак побачили в КНР нову можливість створення мультиполярного світового

порядку [10]. Політичні дебати щодо скасування ембарго втім виявили конфлікт інтересів між державами-членами Євросоюзу, що спричинив суттєві колізії як усередині, так і на інституційному рівнях ЄС, які тривали впродовж декількох місяців. Дискусії проводилися по двом лініям, які за змістом відбивають імперативи санкційної політики ЄС проти Китаю. З одного боку, в обговоренні у квітні 2004 р. зазначалося, що «ембарго було накладено як відповідь на події в 1989 р. і, таким чином, вирішення проблеми має відбуватися відповідно до поточної ситуації з прав людини в Китаї, а також виходячи з прагнення ЄС розвивати стратегічне партнерство з Китаєм» [11]. Що стосується наявної ситуації навколо дотримання прав і свобод людини, то Рада відзначила прогрес Китаю у сфері захисту прав людини наступним чином: «Рада визнає, що Китай зробив значні успіхи за минуле десятиріччя в його соціально-економічному розвитку та забезпеченні економічної свободи пересічних громадян. Також вітаються кроки щодо зміцнення верховенства закону... Відзначаються зусилля, спрямовані на поглиблення співробітництва з інститутами ООН у сфері захисту прав людини і діяльність Китаю щодо ратифікації Міжнародного пакту про громадянські та політичні права... позитивна тенденція може бути помічена з удосконалення верховенства закону та поваги економічних прав, зниження впливу держави на повсякденне життя громадян» [12]. З іншого боку, дискусії не могли оминати міжнародний контекст проблематики. У цьому плані доцільно зазначити, що ініціативу ЄС зняти ембарго було не тільки відхилено організаціями громадянського суспільства Європейського парламенту, які виявили занепокоєння звітом з прав людини в Китаї, а й зустріло жорсткий опір США та деяких сусідів Китаю, відкрито Тайваню і більш обережно – Японії. Справа у тім, що прийняття Національним Народним Конгресом у березні 2005 р. закону про вихід з федерації, яким передбачене застосування сили в разі розколу Тайваню, викликало занепокоєння з приводу можливого наростання протиріч між КНР та Тайванем, що дестабілізуватиме ситуацію у Тайванській протоці навіть при тому, що формулювання, яке використовується в законі, не відступає від попередньої китайської риторики [13]. Крім того, Білий дім заявив, що зняття ембарго на поставки озброєнь Китаю негативно відіб'ється на єдності трансатлантичної системи співробітництва. На початку 2005 р. сенатор Р. Лугар підкреслив, що «воєнно-технічна кооперація між США та їх європейськими союзниками може виявитися під загрозою у разі укладання європейськими партнерами комерційних договорів із Китаєм» [14]. Дж. Байден назвав європейські ініціативи «невдалою ідеєю» [15]. Жорстка позиція США пояснюється ще й американськими зобов'язаннями у сфері підтримки безпеки Тайваню. Адже згідно із Законом про відносини із Тайванем від 10

квітня 1979 р. Вашингтон виступає гарантом стабільності у зоні Тайванської протоки, що фактично означає, що він протистоятиме будь-якій формі агресії, направленої проти народу Тайваню, розглядатиме немирні заходи відносно Тайваню як загрозу миру та безпеці на заході Тихого океану [16]. Скасування ЄС ембарго на поставки озброєнь Китаю США розглядають як можливий шлях нарощування воєнної потужності КНР, яка може вдатися у майбутньому до силового розв'язання Тайванської проблеми. З цього приводу сенатор Г. Хайд заявив: «Вибір Європи нам незрозумілий. Вона нібито перебуває на перехресті: чи проводити політику підтримки демократії в Китаї, чи підтримувати Китай у його планах збільшення воєнної могутності, що загрожуватиме національним інтересам США» [17]. Представник Республіканської партії Т. Лантос зазначив: «безпека американських військових може бути поставлена під загрозу такою короткозорою ініціативою європейських країн» [18]. Між тим, тодішній державний секретар США К. Райс попередила Європу, що скасування ембарго на продаж зброї Китаю дезорієнтує Пекін відносно його поглядів на ситуацію із правами людини в цій країні. На думку К. Райс, якщо заборона на продаж зброї буде скасована, то це може активізувати закупівлю зброї Китаєм і спровокує тим самим напруженість в Азії [19].

Отже, як підсумовує Г. Вакер з Німецького інституту міжнародних і безпекових справ, американська філософія політики ембарго по суті ґрунтується на таких положеннях, як: ситуація з прав людини у Китаї, що і спровокувало введення санкцій, не зазнала суттєвих змін на краще. Через це передчасне, а значить і невинуватене політично скасування ембарго переконає Пекін у можливості здійснення політичного тиску на країни ЄС безпосередньо, і США – латентно; США і ЄС утворюють єдину систему безпеки, що зумовлює доцільність проведення компліментарної стратегії союзників у геополітичних зонах присутності їх обоїх інтересів, дисонанс політичної поведінки коаліціантів негативно відіб'ється як на архітектоніці європейської співпраці, так і у подальшому може перетворити на політичну реальність ситуацію, за якої американські військові протистоятимуть європейській і, у певній ступені, власній «воєнній машині»; скасування ембарго з боку ЄС також спроможне призвести до порушення усталеної архітектури безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, наслідком чого може стати реанімація релікту «холодної війни», а саме – гонки озброєнь, у тому числі ядерних. Дана загроза виглядатиме більш очевидною, якщо взяти до уваги інтереси ще одного важливого гравця на світовому ринку озброєнь – Російської Федерації. Зрозуміло, що за умови скасування ембарго Євросоюз і Росія конкуруватимуть за смий китайський ринок [20]. Форсоване нарощування воєнного потенціалу також не стане непоміченим іншим учасником азійської геополітичної

шахівниці, а саме Індією, яка претендує на лідерство у Південній Азії, у зв'язку із чим не виключене загострення ситуації і так у край хиткому конструкті стабільності в Індостані. Ситуація ж в останньому балансує на межі, адже Індія і Пакистан у 2010 р., за даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру, демонстрували найвищі темпи зростання бюджетних асигнувань на воєнні потреби. Як указує німецький фахівець, у Вашингтоні викликає велике занепокоєння політика Китаю у сфері експортного контролю за поставками озброєнь, що не виключає ймовірності потрапляння європейських воєнних технологій до рук «країн-ізгоїв», держав третього світу, у тому числі «failed states»; США також розуміють, що воєнні контракти з КНР можуть стати тим плацдармом, який зробить ВПК держав Європейського Союзу настільки потужним, що вони у перспективі потіснять Вашингтон на традиційних для нього ринках озброєнь; і нарешті, як переконаний Білий дім, Європа сама розуміє цінність політики ембарго задля переконання Пекіну йти на поступки в інших важливих для нього питаннях [21].

До того ж, готовність ЄС зняти ембарго перетворила його у ціль примусової дипломатії США. Зокрема, у травні 2004 р. Конгрес США прийняв Акт про національну оборону, який містив положення щодо застосування санкцій проти зарубіжних компаній та осіб, які постачатимуть воєнні технології Китаю [22]. За таких обставин Європа, яка сама особливо залежна від імпорту високотехнологічних компонентів із США, змушена була пролонгувати санкційну політику щодо КНР [23].

Однак, попри ембарго у вересні 2003 р. стартувало співробітництво Пекіна і Брюсселю у космічній галузі, що дозволило Китаю розвивати супутникові навігаційні технології. Європа відхилила зауваження США, що КНР може отримати військові переваги від участі у «Галілео», стверджуючи, що Громадські Регульовані сервісні сигнали не буде надано Китаю, оскільки він не є членом ЄС. Так, Н. Казаріні визнає: «існує неясність щодо того, які саме технології КНР буде здатна використати. Тим не менш, у будь-якому разі робота над «Галілео» сприятиме розвитку китайської незалежної супутникової навігаційної системи... Китай напевно буде здатний використати іноземну технологію для модернізації національного космічного потенціалу» [24].

Чергова спроба зняти ембарго на поставки зброї до Китаю мала місце в січні 2011 р. Ініціатором даного раунду переговорів з проблеми стала К. Ештон, Верховний представник ЄС з зовнішньої та безпекової політики. У результаті перемовин не вдалося дійти до якогось конкретного рішення, адже незважаючи на підтримку в цілому ідеї зняття обмежень Великобританія, Нідерланди, Німеччина та Франція висунули Пекіну додаткові умови, зокрема нормалізувати відносини із

Тайванем, оголосити амністію учасникам подій 1989 р., ратифікувати Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Як зазначив представник Великобританії: «Члени ЄС згодні, що не на часі скасовувати ембарго на озброєння. Ми повинні побачити очевидний прогрес у тих сферах, які стали причиною санкцій – це громадянські свободи та політичні права» [25].

З іншого боку, вибір часу проведення переговорів не є випадковим. Як відзначає Ж. Холслаг, завідувач відділу із дослідження проблем Китаю Брюссельського інституту, внесення даного питання в порядок денний європейської політики диктувалося такими обставинами, як: по-перше, двосторонній товарообіг між Пекіном та Брюсселем у 2010 р. наблизився до €400 млрд., інвестиції Китаю у європейські активи перевищили €500 млрд. [26]. Отже, станом на січень 2011 р. Китай посів друге місце серед торговельних партнерів ЄС і став другим експортним ринком для нього; по-друге, світова фінансова криза змусила європейські держави вишукувати нові резерви задля стабілізації єврозони. У зв'язку із цим доречною виявилася заява китайського віцепрем'єра Лі Кецяна щодо готовності надати допомогу проблемним країнам ЄС, так званій групі PIGS. Зрозуміло, що такий крок виступатиме важливим елементом підтримки європейського інтеграційного процесу, який не може у повній мірі реалізуватись без стабільного євро.

Більше того, у разі зняття ембарго на поставки озброєнь до Китаю, відкриється перспектива для відновлення потужного європейського ВПК. Знову ж таки через економічну стагнацію згортаються стратегічні військові проекти держав ЄС, як наприклад, з виробництва винищувача «Єврофайтер» («Тайфун»), сукупний обсяг закупівель якого країнами-виробниками (Великобританія, Іспанія, Італія, Німеччина) у кризовий 2009 р. скоротився з 610 до 469 одиниць. Щодо Франції, яка традиційно зберігає певну автономію від решти Європи у виробництві воєнної авіації, то вона не отримала жодного значущого зовнішнього замовлення на винищувач нового покоління «Рафаль», а попит на внутрішньому ринку склав всього 180 літаків. До того ж, жодного контракту не було укладено і порівняно нового «Міражу-2000». Скоротилася удвічі програма виробництва спільного французько-німецького бойового гелікоптера «Тигр», практично загальмувалась у розвитку бронетанкова промисловість ЄС. Вірогідно яскраво, проте, на жаль, і символічно демонструє глибину кризи, в якій зараз перебуває європейський військово-промисловий комплекс, ситуація навколо британських літаків-розвідників «Німрод-MR4», які через нездатність уряду їх оплатити замість виходу на бойове вартування, були пущені на металобрухт. Дана історія викликала широкий резонанс в англійському суспільстві через масштабне висвітлення проблеми у засобах масової інформації, котрі встигли охрестити літаки «найдорожчим металобрухтом у світі».

Зі своєї сторони, скасування ембарго потенційно надасть КНР доступ до військових технологій, практики управління, логістичної експертизи, усуне обмеження на військовий обмін. Стратегією КНР також стане створення спільних підприємств з компаніями ЄС для отримання технологій та експертизи [27]. До речі, останнє вписується у схвалену 2006 р. Державною Радою КНР Директиви щодо Державної середньо- і довгострокової програми розвитку науки і технологій (2006-2020 рр.) [28].

Отже, оцінюючи вплив санкційної політики Євросоюзу на Китай, слід зауважити, що економічні санкції не стали перешкодою у політичних та навіть торговельно-економічних відносинах сторін, адже вони носили обмежений характер і по суті припинили свою дію у 1990 р. Як зазначає європейський фахівець Б. Бріджес, європейські бізнесмени повернулися на китайський ринок «протягом місяців або навіть тижнів» [29]. Призупинення переговорів щодо членства в СОТ, які були відновлені в 1992 р., ймовірно стали найбільшим випробуванням для китайської сторони, хоча процес вступу Китаю в СОТ ускладнювався заявкою Тайваню. У сфері прав людини, що стало

першопричиною уведення санкцій, не було досягнуто значного прогресу. У цьому плані найбільш важливим кроком стало внесення поправок до конституції, які створили формальні механізми гарантування прав людини. Нововведення в положеннях щодо дотримання прав людини в Китаї були настільки незначними, що політичною платформою зняття ембарго може стати лише констатація «довгострокової позитивної тенденції» цього процесу. Головним результатом політики ембарго стало відкладання підписання низки угод між ЄС та КНР у військово-політичній сфері. Протягом 2000 рр. ЄС впритул наблизився до скасування санкцій і можна навіть стверджувати, що політичне рішення було б прийняте, якби не вплив США, які побоюються зростання воєнного потенціалу Китаю, інтенсифікації політичних відносин між ЄС та КНР, що кинуло б виклик трансатлантичній солідарності і послабило б позиції Вашингтону у взаєминах з Китаєм у цілому та при обговоренні безпекових проблем в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Тож, що перемаже – демократична солідарність чи геополітичний та гео економічний інтерес? Питання і досі відкрите.

ЛІТЕРАТУРА

1. Council of the EU. Guidelines on Implementation and Evolution of Restrictive Measures (Sanctions) in the Framework of the EU Common Foreign and Security Policy 15579/03 / Council of the EU, 2003; Basic Principles on the Use of Restrictive Measures (Sanctions) 10198/04, 2004. 16. Basic Principles on the Use of Restrictive Measures (Sanctions) 10198/04, 2004 in Portela K. EU Sanctions and Foreign Policy. When and why do they work? / K. Portela.- London: Routledge, 2010.
2. Kreutz J. Hard Measures by a Soft Power? Sanctions Policy of EU 1981-2004 / J. Kreutz. – Bonn: Bonn Center for Conversion, 2005. – P. 27.
3. Wacker G. Ende des EU-Waffenembargos gegen China? / G.Wacker. – Berlin. – // Stiftung Wissenschaft und Politik. – 2004. – № 13. – S. 2.
4. The evolution of the EU-China relationship: from Constructive Engagement to Strategic Partnership. Occasional Paper 64. / N. Casarini. – Paris : ISS-EU, 2006. – P. 18.
5. Kreutz J. Hard Measures by a Soft Power? Sanctions Policy of EU 1981-2004 / J. Kreutz. – Bonn : Bonn Center for Conversion, 2005. – P. 29/
6. Patten C. Not Quite the Diplomat / C. Patten. – London : Routledge, 2005. – P. 280
7. Wacker G. Ende des EU-Waffenembargos gegen China? / G.Wacker. – Berlin. – Stiftung Wissenschaft und Politik. – 2004. – № 13. – P. 5.
8. Council of the European Union, EU Code of Conduct on Arms Exports. – Brussels, 1998. – 8 June.
9. Council of the European Union, User's Guide to the EU Code of Conduct on Arms Exports. – 14 October 2005. – 13296/05, PESC 853, COARM 43.
10. Holslag J. The European Union and China: The Great Disillusion / J. Holslag // European Foreign Affairs Review. – 2006. – № 11. – P. 569
11. Austen G. The 1989 China Arms Ban: Putting Europe's Position to Congress / G. Austen. – London, 2005. – P. 1.
12. Portela K. EU Sanctions and Foreign Policy. When and why do they work? / K. Portela.- London: Routledge, 2010. – P. 106.
13. Austen G. The 1989 China Arms Ban: Putting Europe's Position to Congress / G. Austen. – London, 2005. – P. 16.
14. Alden Ed. and Sevastopulo D. Lugar Threat on EU Arms Sales to China / Ed. Alden and D. Sevastopulo. – // Financial Times. – 2005. – February 21.
15. Shanker T. and Sanger D. U.S. Lawmakers Warn Europe On Arms Sales to China / T. Shanker and D. Sanger. – // New York Times. – 2005. – March 2.
16. Taiwan Relations Act 1979 April 10 // America and Island China. – 1979. – P. 223.
17. Hyde H. Don't Sell Arms To China / H. Hyde // Wall Street Journal. – 2005. – February 23.
18. Senate Foreign Relations Committee Hearing on Lifting the EU Arms Embargo on China 2005. – March 16. in European Union's Arms Embargo on China: Implications and Options for U.S. Policy. – CRS Report for Congress [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL32870.pdf>
19. Там само.
20. Wacker G. Lifting the EU Arms Embargo against China. US and EU Positions. Presentation at the 1st colloquium of the TFPD-Working Group «China's Rise». – Washington. – 17th February. – P. 3
21. Там само.
22. Senate Foreign Relations Committee Hearing on Lifting the EU Arms Embargo on China 2005. – March 16. in European Union's Arms Embargo on China: Implications and Options for U.S. Policy. – CRS Report for Congress [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL32870.pdf>
23. Patten C. Not Quite the Diplomat / C. Patten. – London : Routledge, 2005. – P. 281
24. Casarini, N. The Evolution of the EU-China Relationship: From Constructive Engagement to Strategic Partnership /Nicola Casarini // Occasional Paper. – Paris : European Union Institute for Security Studies. – 2006. – № 64.
25. Новый союз? ЕС готов снять эмбарго на поставки вооружений в Китай. // Народная газета. – 2011. – 20 января [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://www.ng.by/ru/issues?art_id=53620

26. Интервью с европейским специалистом: финансовый кризис бесспорно свидетельствует о необходимости китайско-европейского сотрудничества [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russian.people.com.cn/31521/6827075.html>
27. Office of the Secretary of Defense, Annual Report to Congress: Military Power of the People's Republic of China 2006. – P. 22-23
28. China Issues Science and Development Guidelines // Chinese Government's Official Web Portal. – 9 February 2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gov.cn/english/2006-02/09/content_183426.htm
29. Bridges V. Europe and the Challenge of the Asia Pacific / V. Bridges. – Northampton: Edward Elgar, 1999. – P. 14.

Рецензенти: Пронь С. В., д.і.н., професор;
Гавеля В. Л., д.філос.н., професор.

© Седляр Ю. О., 2011

Стаття надійшла до редколегії 03.10.2011 р.